

Михаило ШЋЕПАНОВИЋ /Београд/

НЕКИ ВИДОВИ КОНКУРЕНЦИЈЕ ЈЕЗИЧКИХ СРЕДСТАВА У ТОПОНИМИЈИ ДРОБЊАКА^{*}

1. Праћење слободног избора варијаната, а затим систематизација стања факултативности на одређеној равни језика – намећу питање пописа језичких средстава за ту сврху, нарочито оних фреквентнијих, чешће коришћених. Балијево схватање, старо пола вијека (1955: 57–), да слобода избора постоји само на први поглед, те да не постоје двије узјамно замјенљиве варијанте у апсолутном смислу, у ономастичкој номинацији има, односно добија своју још јаснију потврду. Због тога гледано са позиција дијахроније, слобода избора не постоји ако се прецизно аналитички сагледају све глобалне промјене у структури онима од индоевропског стања¹ наовамо.

Уосталом, у лингвистици је одавно постављено питање у каквом је односу слободан избор варијаната,² од чега и зависи стање факултативности, што саму конкуренцију језичких средстава ставља у домен говорне норме, у нашем примјеру у одраз идентификован изговорним ликом онима.

1. 1. То нам намеће потребу да прецизирајмо оперативност термина *конкуренција језичких средстава* у овом раду. Уочљиво је да термин

* Израду овог рада финансирало је Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије у оквиру пројекта 1748 *Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика*.

¹ „В случаях, когда вариации ономасеологического типа оказываются связанными со стилистическими эмоциональными или ономатопеическими коннотациями, выделение отдельного форманта — показателя основы (детерминатива) не происходит. Таковы, например, варианты индоевропейского названия козы” (Г. С. Клычков 1989: 158–159).

² *Восточное языкознание. Факультативность*, Наука, Москва, 1982. Према: Л. Лашкова (2000: 51–57).

„конкуренција” није до сада ни забиљежен у познатијим речницима лингвистичких назива,³ иако се деценијама јавља у српској граматичкој литератури, прије свега, као „радни термин”. Увидом у ову литературу да се закључити да се термин *конкуренција* обично појављује у оним радовима и дијеловима радова у којима се расправља о „синонимима”, „дублетима”, „варијантама”, „паралелизмима”, „еквивалентима”, и сл. Једном ријечју, термин се појављује онда када се расправља о алтернативној употреби језичких јединица на разним нивоима језичког система.⁴

1. 2. У овом раду термин „конкуренција” ће се користити операционално, и под њим, како је на другом мјесту речено (Шћепановић 2000: 249-), подразумијевамо „функционално-семантичку (релативну) алтернативност, еквивалентност номината, и форму њихове природе условљену датим избором у процесу ономастичке номинације”. Другим ријечима, како то теоријски разрађује Маројевић (2000: 43), конкуренцију језичких средстава не треба сматрати изолованом језичком појавом већ у тијесној вези са промјенама у врстама ријечи, морфолошким категоријама, језичким нивоима као и у вези са фонетским промјенама.

1. 3. Ми сагледавамо конкуренцију језичких средстава у народним (дробњачким) говорима, где, како смо напоменули, на примјеру морфолошке структуре онима указујемо на улогу динамике језичког развоја у формирању овог лексичког слова. То, у доцнијој анализи, поткрепљујемо историјским резултатима дјеловања ове језичке појаве, добијеним аналитичким увидом у реконструкцију ранијих стања и процеса, наталожених и очуваних у дробњачком топономастикону.⁵

2. Да би се то и показало, узимају се формално блиске ономастичке јединице на микроплану (Дробњак) и, по потреби, упоређивањем пројектују и на макроплану (џелина српског/ штокавског говорног подручја). Ослањајући се на овакав методолошки приступ, узети су типски ликови топонима и њиховим компарирањем указано на начин праћења одређених видова конкуренције језичких средстава. Показало се да је она („конкуренција”), само на први поглед, препознатљива у погледу: а) граматичког рода и броја, б) суфиксалног оформљења, в) ономастичке хомонимије, г) типова именовања и сл.

³ То су познати и најчешће коришћени речници: D. Kristal (1988), R. Simeon (1969), *Kembrička enciklopedija jezika* (1996), затим О. С. Ахманова (1966), *Лингвистический энциклопедический словарь* (1990).

⁴ Тако се термин „конкуренција” јавља у домену творбе ријечи, семантичко-синтаксичким анализама (Ковачевић 1998, 36-) као и у радовима који третирају стилистичку проблематику (Ковачевић 1995: 147-). Шире о овоме видјети и у раду Б. Ђорића у овом зборнику.

⁵ Грађу за овај рад узимамо из сопствених забиљешки коришћених за израду докторске дисертације *Говор и микротопонимија Дробњака* (рукопис).

2. 1. Бројни су дробњачки микротопоними који могу илустровати конукренцију у погледу граматичког рода и броја, а они су и формално препознатљиви по патронимичким суфиксасалним завршетком на *-iħ(u)*, и у којима се огледају различити граматички процеси, мада најчешће, преко суфиксације, сингуларизација плуралских ликова. Тако ће се микротопоним *Għaġże Āmowiħa* послије десемантизације облички трансформисати у лик *Għāġamoviħi* (Mo).⁶ Топоними на *-iħu*, који чувају сjeħħaње на некадашње породичне задруге, карактеристичне за динарске предјеле, фреквентни су и на нашем ареалу, као нпр.: *Bùčiniħ/i/* (Ми), *Dobrijeviħi* (ДБ), *Erakoviħi* (По), *Miλoġeviħi* (Пе), *Miħloševiħi* (ојконим) и сл. У овом случају су патроними и секундарна презимена преузели функцију топонима у директној ономастичкој номинацији. У овом типу онима процес трансонимизације није оставио диференцијалног трага на формалном лицу онима – ни на фонетској, ни на акценатској равни.

2. 1. 1. Код топонима типа: *Miħlanoviħ īoħlana* (ГБ), *Orłovih īoħlana* (ДБ), *Pētħruuħiħ ċlāvica* (ГБ), *Raikoviħ lijēska* (ГБ), *Raikoviħ īħorina* (ГБ), *Lazoviħ bōr* (Пе) и сл. дошло је до губљења деклинације и за први дио топонима као indeclinabile усталио се номинатив. Овај тип топонима чува старије стање ономастичке номинације,⁷ што потврђују и етноисторијски подаци.⁸ Реконструкција овог типа топонима у првом дијелу показује да они могу чувати много старије стање, чак из времена посесивног суфикса *-b*. Дакле, облик *Raikoviħ (=Raikoviħeb)* није ништа друго до окаменјени приђевски лик хомониман патрониму *Raikoviħ*. Када се промијенило језичко осјећање, што се ових посесива тиче, онда је први дио топонима изгубио деклинацију и као индециклиабиле уопштио номинатив.

2. 1. 1. 2. Елипсом управне именице (*īoħlana*, *lijēska*, *īħorina*, *bōr* и сл.) долазило је и до губљења овог типа приђева, па је овај тип топонима сасвим прешао у категорију именица, што илуструју данашњи топоними *Bùčiniħ/i/* (Ми), *Làlin* (Дуб) и сл. Даље, према облику генитива *(код) *Lazoviħa bora*, облик на *-a* се уопштио за све падеже па га је језичко осјећање прихватило као облик посесивног генитива именице. То је, касније, отворило могућност типског настанка новијих топонима — што нас овом приликом не интересује.

⁶ Разрјешење скраћеница ареала за убикацију топонима дато је у попису извора и литературе, на kraju овог рада.

⁷ О општесловенској природи и развојном контексту овог типа онима шире у Маројевиħ (1982).

⁸ И у етнографским радовима с почетка прошлог вијека помињу се ови топоними, мада се не прецизира њихово презименско постање, што нам отвара могућност да их посматрамо као патрониме у топономастичкој функцији (Видјети: С. Томиħ 1902; Лубуриħ: 1930; Н. Томиħ 1980).

Наше интересовање, ослањањем на реконструкцију творбено–семантичких процеса на контурама топонима, открива и трагове конкуренције граматичког рода у начинима онимизације, што илуструје и данашње стање, које скоро провидно показује: *masculinum* сингулара — *Гођића лаž* (Ко), *Зјовића мрামđор* (Гр), *Лázoviћ бôр* (Пе)...; *femininum* сингулара — *Глођаића ћојакућњица* (ДБ), *Рâшковић ћôрина* (ГБ), *Jóцовића зидѝна* (Ду)...; *neutrum* сингулара — *Кáровића ћéвно* (ДБ), *Krêcoјевића ћrôblje* (ГБ), *Пýјовића бôdo* (Мљ) ...

На ширем (макро)плану српска топонимија показује да „губљењем из живе употребе пријевских образовања на некадашњи суфикс *-b* <*-os* долази и до промена и у топонимима јер их језичко осећање на нови начин аинтерпретира. а) облици *neutrum*-а замењују се облицима *masculinum*-а; б) облици сингулара замењују се облицима плурала; в) шире се употреба посесивног генитива „ (Маројевић 1982: 105) – што адекватно илуструје трагове конкуренције језичких средстава⁹ у ономастичкој номинацији код ове класе дробњачких онима.

2. 2. У веома разуђеној географској номенклатури Дробњака¹⁰ могло је доћи до аналошких уопштавања суфиксалних типова,¹¹ а с друге стране предвидиво је и диференцирање од упрошћене парадигме што, на неки начин, осликава „борбу“ суфикса и њихову „конкуренцију“ на контурама топонима. То илуструје и варијантност фреквентних топонимских ликова у низу апелатив – оним: *ћrâb* – *Гrâbi* – *Гrâblje*; *лаž* – *Лâza* – *Лâzi* (*Пôd od lâzî*); *đbryč* – *đbryči* – *đbryčevi*; *їđđ* – *Пôda* – *Пôdovi* и сл.

2. 2. 1. Судбина адјектива у топонимији Дробњака дâ се приказати на примјеру дробњачких ојконима *Бijelë*, *Đubrôvsko*, као и у ускочком ојкониму *Mâlinško*. Код првог ојконима сачувана је пријевска парадигма *Biđelâ*, *-â*, *-ôj* што потврђује и фонетска реализација преко очуване постакценатске дужине. *Biđelâ*, као ојконим и хидроним, по структури је топоелипса, по поријеклу, према мојој хипотези, од *Biđelâ crkva,¹² па је губљењем управне именице могла очувати и своју пријевску одређеност, јер јој је суфиксална диференцијација омогућила ’одгађање’ суп-

⁹ Топоними с граматичким наставком *-a* (типа дробњачких: *Bjša*, *Gája*, *Pôda*, *Lâza*, *Oscoja*, *Pûša*) у којима је извршена плурализација њихових ранијих дуалских форми у вријеме када се дуал губи из живе употребе, на нивоу ономастичке реконструкције су разријешени (В.: Маројевић 1981; 1982a и 1991).

¹⁰ О богатству географских апелатива на овом простору види и у Вујичић (1982), Остојић (1992) и тамо коришћеној литератури

¹¹ О варијантама афиксално-творбених ликова у топонимији дурмиторског краја илустративно информише Остојић 1992: 122–131.

¹² Хипотезу о постанку дробњачких ојконима *Biđelâ* и *Прêvâši* изнио сам на Четвртом лингвистичком скупу „Бошковићеви дани“, у Подгорици, 9. октобра 1998. године. Хипотезу је у својој дискусији подржао академик О. Н. Трубачев.

стантивизације (*Бијелā — бијđовскō* према *Мàлīнско и малинскō*). Супстантивизарани адјективи као у примјерима ојконима *Дùбрòвско*, *Мàлīнско*¹³ и сл., „оживљени” су преузимањем идентификационе функције, јер је компактност њихове морфонолошке структуре једино то и омогућавала. Другим ријечима, срастањем за коријен, суфикс *-ски* је изгубио своје основно посесивно-односно значење (*Дубровско* – поље дубрава, дубова) постајући ускo одређен идентификатор (село у Дробњаку).

2. 3. „О н о м а с т и ч к а х о м о н и м и ј а с е посебно јавља као посљедица трансонимизације онима у категоријалним опозитима *хидроним : ојконим*” (Шћепановић 2000: 253). Дробњачки хидроними *Комàрница* и *Бùковица* у дијелу тока који захватају истоимене ојкониме мијењају имена *Комарница* > *Јеловица*, *Буковица* > *Морава* и тако, отклањањем ономастичке хомонимије, омогућавају ближу, прецизнију идентификацију.

2. 3. 1. *Шòревачкì йòшок* се до ушћа у *Бiјелó* неколико пута именски „пресвлачи”. У средњем току, где се разлива и без извора брзо ’смлачи’, добија име *Млàвкиње*, у току испод Градине постаје *Пòддрацкì йòшок*, а у дијелу тока поред кућа Шобића постаје *Пòшок Шобића*. За разлику од примјера из т. 2. 3., овде именско шаренило није посљедица ономастичке хомонимије већ идентификационе потребе. Као што видимо, могућност онимизације је ослоњена на: а) друге топониме — *Шòревац* < *Шòројевац* < *Шòројев (кашун)*; *Градина* (узвишење); б) особине морфонаима, у овом случају особине воде — *Млàвкиње* < мртваје у којима се вода задржава и *смлачи* (загрије) и в) друге ономастичке категорије, у нашем примјеру презиме (*Шобић*). То уједно илуструје и мотивацију синтагматског типа именовања, код које је ’конкуренција’ граматичких средстава у процесу онимизације разноврсна и стална.

2. 4. Сем синтагматског модела именовања који смо имали у претходном примјеру, њему је конкурентан и лексички модел који се може проматрати као сљедећа фаза у развојном степену онимизације, идентификован типом: *Пошћење* < *Под сијење*, *Пòдлијешићe* < *Под лијешићe*, затим *Пòдгорац*, *Пòдлисац* и сл. Сем процеса универбизације, који одсликава овај тип онимизације, овде долази до изражaja и смјена посесивних суфикса, која је неријетко остављала и „творбено-семанички вакуум”. То показује реконструкција морфонолошких шавова у примјеру хидронима *Бòгдàн* (Мо) < *Бòгдањ йòшок* (=Богданов йòшок), уз микротопониме *Шћејан до* (ГБ), *Радован до* (По) и сл. Овде смјена посесивних суфикса још није извршена, а може се десити да до ње и не дође, већ да, једноставно, језичко осјећање новом суфиксацијом то премости.

¹³ Осим у говору, то илуструје и препознатљива парадигма у тзв. „дробњачком бећарцу”: Ој ћёвёйко из Бијелё, донёси ми грा�ну јёлё; *Пò Бијелò* око вòдё, рáсту цурé кâ ја́годе; *Од Дùбрòвска* до Шавњика, наљепша је Рàдомирка; *Од Мàлѝнска* до Бiјелё, пàмёт су мi рàзнијеле – и сл.

Очито је да је временски лук од губљења старих посесивних суфикса преширок за језичко памћење савремених корисника. Мислимо да овај проблем може илустровати дробњачки микротопоним *Радомањче* < *Радоман йоље* < *Радомањ йоље*.¹⁴

3. Као што смо показали одраз конкуренције језичких средстава може се илустративно приказати на морфонолошким контурама дробњачких топонима. То посредно показује да дробњачки топономастикон чува слику старосрпског творбено–семантичког стања, као изузетно виталан ’свједок’ историјских процеса који су пратили развитак српског језика и његовог лексичког фонда.

СКРАЋЕНИЦЕ АРЕАЛА

- (ГБ) – *Гôрња Бîјелâ*
- (Гр) – *Гrâбовица*
- (Гра) – *Гráдац*
- (ДБ) – *Дôња Бîјелâ*
- (Ду) – *Дûжи*
- (Дуб) – *Дûбрôвско*
- (Ко) – *Кòмárница*
- (Ми) – *Mîлошевићи*
- (Мљ) – *Mъјећићак*
- (Мо) – *Môкрđ*
- (Пе) – *Пèтњица*
- (По) – *Пòшћенje*
- (Пр) – *Прêвиш*

---

¹⁴ Да се у овом микротопониму изгубило раније посесивно значење показује његово ново преосмишљавање накнадном суфиксацијом *Радоман + че*, што потврђују и ријечи информатора. „раван лединак ко длан, назван тако из милоште” (Ду).

ЛИТЕРАТУРА

- Бали 1955: Балли, Ш., *Обшая лингвистика и вопросы французского языка*, Москва.
- Vujičić 1982: Vujičić, D., *Prilog poznavanju toponomastičke i druge leksike u durmitorskom kraju*, у: Лексикологија и лексикографија. Зборник реферата, Београд – Нови Сад 1982, 37-43.
- Клычков 1989: Клычков, Г. С., *Теория верификации в сравнительно-историческом языкознании*, у зб.: Теория и методология языкознания. Методы исследования языка, Москва, 93-190.
- Ковачевић 1995: Ковачевић, М., *Стилистика и драматика стилских фигура*, Унирекс, Никшић.
- Ковачевић 1998: Ковачевић, М., *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Рашка школа, Београд.
- Лашкова 2000: Лашкова, Л., *Конкуренција језичких средстава у српској и бугарској реченици*, Научни састанак слависта у Вукове дане 29/1, 51–64.
- Лубурић 1930: Лубурић, А., *Дробњаци. Племе у Херцеговини. Порекло, прошлост и етничка улога у нашем народу*, Београд.
- Маројевић 1981: Маројевић, Р., *Постанак топонима Кута (Уз штање о траговима дуала словенској топонимији)*, Ономатолошки ИИ, Београд, 153–154.
- Маројевић 1982: Прасловенска adiectiva possessiva типа *Tvorimirić* (од патронима типа *Tvorimirić*) њихова судбина и трагови у словенским језицима, Јужнословенски филолог XXXVIII, Београд, 89–109.
- Маројевић 1982a: Маројевић, Р., *Постанак топонима Рудежа и Рубежа (Још два прилога штања о траговима дуала у словенској топонимији)*, Ономатолошки прилози III, Београд, 151–154.
- Маројевић 1991: Маројевић, Р., *Из ономастике Дробњака* (Петњица, Пошћење, Пута), Дурмиторски зборник: На извору Вукова језика 1, Титоград, 59–60.
- Маројевић 1997: Маројевић, Р., *Присвојни придеви (possessiva) у старославенском језику*, Српски језик III/1–2, Београд, 153–183.
- Маројевић 2000: Маројевић, Р., *Конкуренција језичких средстава и динамика језичког развоја*, Научни састанак слависта у вукове дане 29/1, Београд, 43–50.
- Остојић 1992: Остојић, Б., *О неким творбеним штамповима у ономастичи дурмиторског краја*, у књ.: *Из црногорске лексикографије и лексикологије*, Никшић, 122–131.
- Томић 1980: Томић, Н., *Племе Дробњак*, Темерин, Калифорнија.
- Томић 1902: Томић, С., *Дробњак. Анройдеграфска истишивања*, Српски етнографски зборник 4, Београд.
- Шћепановић 1997: Шћепановић, М., *Несагласност драматичког и лексикографског стилуса једног штампа ојконима*, Научни састанак слависта у Вукове дане 26/2, Београд, 298–398.
- Шћепановић 1998: *Категоризација врсна ријечи у ономастичкој номинацији*, Научни састанак слависта у Вукове дане 27/2, Београд, 289–297.
- Шћепановић 2000: Шћепановић, М., *Одраз конкуренције језичких средстава у српској топонимији*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 29/1, Београд, 249–256.

Михаило ШЋЕПАНОВИЧ

НЕКОТОРЫЕ ВИДЫ КОНКУРЕНЦИИ ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСТВ
У ТОПОНИМИИ ДРОБНЯКА

Резюме

В настоящей работе, после вступительного теоретического обоснования вопроса о научном подходе и методе, выделяются основные типы топонимов, иллюстрирующие отражение конкуренции языковых средств и в данной области сербской лексики. Все релевантные грамматические категории иллюстрируются адекватными примерами из дробнячкого топономастикона.